

V druhé polovině šedesátých let se ulice NSR a Západního Berlína stále častěji stávaly místem konfrontací demonstrujících mladých lidí se státní mocí, jež šokovaly západoněmeckou a západoberlínskou veřejnost a sdělovacím prostředkům přinášely podněty k různým úvahám o sociálně politické situaci této země a tohoto města.

Zvláštní místo v historii protestu západoněmecké a západoberlínské mládeže patří 2. červnu 1967, kdy si srážka mladých demonstrantů s policií v Západním Berlíně vyžádala první lidskou oběť — zastřeleného studenta B. Ohnesorga. Brutální čin západoberlínského policisty Kurrase vyvolal nejen vlnu rozhořčení a odporu v tomto městě a v Německé spolkové republice, ale podnítil hlubší zájem o studium západoněmeckých a západoberlínských společenských poměrů. Nemálo lidí si začalo klást otázku, jak je možné, že ve společnosti, která po řadu let prožívala značný hospodářský rozmach, v níž po dlouhé období vládu tvořily strany těsně spjaté se západoněmeckými monopoly — křesťanští demokraté a křesťanští sociálové, se začíná bouřit mládež, která nepocituje materiální nedostatek a obecně si nemůže stěžovat na nedostatek pracovních příležitostí.

Příčiny a cíle mládežnického protestu

Západoněmecké protestní hnutí mládeže šedesátých let je společenský jev, který svými kořeny tkví v německé minulosti i přítomnosti a vyvěrá z rozporů soudobého státně monopolistického kapitalismu. Zabývala se jím řada západoněmeckých i cizích autorů, kteří ukazují, že šlo především o protest studentské mládeže.¹ Zdroje tohoto protestu jednotliví autoři hledají a nacházejí v různých faktorech společenského života a podle své politické orientace

akcentují různé aspekty příčin revolty mladých. Tak můžeme např. číst, že v západoněmeckých poměrech je nečekaný výbuch studentské nespokojenosti odpovědí studentů především na situaci v západoněmeckém školství.²

Měla jistá zaostalost západoněmeckého vzdělávacího systému vliv na formování studentského protestu? Nesporně, protože organizace, princip řízení, metodika výuky i zkoušek západoněmeckých vysokých škol přežívaly z minulého století, právě tak jako suverénní moc vysokoškolských profesorů. To všechno vytvářelo nezdravé prostředí a vyvolávalo kritiku studentů již dříve. Proč však došlo k výbuchu studentské nespokojenosti až v polovině šedesátých let? Uvedené argumenty nepřinášejí uspokojivou odpověď, protože zvýšení počtu studentů během posledních patnácti let na více než dvojnásobek vyžaduje širší společenské vysvětlení.

Vedoucí činitelé soudobého státně monopolistického kapitalismu musí při svých sociálně politických úvahách přihlížet ke dvěma významným faktorům: 1. k postupující vědeckotechnické revoluci a 2. ke světové socialistické soustavě, jejíž význam stále roste jak v aspektech ekonomicko-sociálních, tak i ideologicko-politických v celosvětovém měřítku. V důsledku jejich působení jsou kapitalisté nuceni vkládat značné částky do vědy, jež se v naší současnosti stává bezprostřední výrobní silou. Konstrukce a obsluha novodobé techniky, efektivní způsoby řízení soudobých společenských procesů, stoupající nároky průmyslově rozvinuté společnosti vyžadují nebývalý růst pracovníků s odborným a vysokoškolským vzděláním. Z tohoto faktu je především třeba vysvětlit zvyšující se počty vysokoškoláků v ze-

¹ Viz např. Wildenmann, R. — Kaase, M.: *Die unruhige Generation*. Mannheim 1968.

² Viz Leonhardt, F.: *Studentenunruhen. Ursachen — Reformen*. Stuttgart 1968.

mích soudobého kapitalismu, v tom je studentská revolta podmíněna obecnějším rysem tohoto společenského řádu. Západoněmecký rys lze spatřovat v tom, že německá minulost 19. století zasahovala v podobě zaostalých regulí a zejména přežilých profesorských práv do současnosti západoněmecké vysoké školy a přítomnost NSR se projevila nevšimavostí kompetentních státních orgánů vůči naléhavým potřebám změn ve vysokém školství. Na příkladu nezbytnosti soudobého kapitalismu získat vysoce kvalifikované kádry a na zaostalosti západoněmeckého školství lze názorně demonstrovat, jak vědeckotechnický pokrok svým působením mimo jiné prohlubuje rozpory imanentní kapitalistickému řádu.

K dalším příčinám studentského protestu patří změny v rozhodujících oblastech života západoněmecké společnosti. Jde zejména o pokračující koncentraci moci v rukou stále menších skupin, a to jak ve sféře národního hospodářství, tak v řízení společnosti a ovlivňování veřejnosti. K ní přistupují i nové funkce buržoazního státu v podobě snah o plánování a regulaci ekonomiky v makrostruktuře.

Rostoucí význam nabývají sdělovací prostředky, které formou reklamy v tisku, rozhlasu, televizi i filmu, jakož i přímým ovlivňováním obyvatelstva přispívají k jeho manipulaci ve směru, který prospívá oporám daného společenského řádu. Tento pro soudobého člověka nepostradatelný nástroj je stále více využíván ve službách konzumu, k vyvolávání umělých potřeb širokých vrstev a jejich internalizaci.

Lidé v soudobém kapitalismu žijí ve světě, v němž probíhá proces prohlubující se institucionalizace a byrokratizace veřejného života, vzrůstající anonymity a zvěcnění mezilidských vztahů. Zužuje se základna, na níž může člověk jednat v souladu se svými potřebami a podle svého rozhodnutí, stále méně může ovlivňovat chod společenského života. Pocity odcizení, frustrace a nespokojenosti se ze sféry výrobní činnosti přenášejí i do dalších oblastí včetně politiky a dokonce i do soukromého života — do rodiny, oblasti trávení volného času, do něhož také zasahuje manipulace a zájmy „zábavního“ průmyslu.

Zvětšující se koncentrace moci a byro-

kratizace jsou patrné i v politickém systému, při tvorbě politických rozhodnutí, která se týkají zájmů celé západoněmecké veřejnosti. Vedení politických stran v NSR je různými cestami spjata s monopoly a dalšími složkami vládnoucích skupin a o řádového občana má větší zájem především jednou za čtyři roky, kdy se v této zemi konají volby do parlamentu. Tím, že se v roce 1966 vytvořila vládní koalice křesťanských demokratů a sociálů spolu se sociálními demokraty — dvou fakticky nejsilnějších a nejvlivnějších politických stran — zmizela v očích západoněmeckého občana ze západoněmeckého parlamentu možnost politické opozice a stalo se zřejmým, že význam a důležitost tohoto činitele politického systému klesá.

Koncentrace ekonomické a politické moci, srůstání státu s monopoly, koncentrace zdrojů ideologického ovlivňování, zapojení vědy a techniky do manipulace masami v zájmu vládnoucí třídy — to vše bylo vzhledem k danému společenskému řádu eufunkční, umožňovalo hladší uspokojování zájmů reprezentantů tohoto společenského systému, jejich skupinových zájmů, účinnější celospolečenské řízení a ideologické působení na široké vrstvy obyvatelstva. S tím související omezování možnosti seberealizace mas, oklešťování jejich faktických politických práv, pocity narůstající bezmocnosti vůči buržoazní společnosti vytvářely potenciální sociální napětí, které se muselo dříve nebo později i navenek společensky projevit.

V šedesátých letech došlo k přeskupení třídních a politických sil ve světě. Vedle socialistické soustavy a systému kapitalismu se počátkem tohoto období politicky zformoval „třetí svět“ v důsledku národně osvobozenéckého boje v zemích, které byly až dosud koloniemi kapitalistických států. Vládnoucí skupiny těchto zemí se všemožně snažily, aby politicky se osvobodivší země nenastoupily cestu socialistických přeměn. Zejména nejsilnější kapitalistická velmoc — Spojené státy americké — si vytkla za cíl zastavit postup socialismu a udržet ve světě svoje pozice. V zájmu amerických monopolů vystoupil imperialismus USA vojensky v Dominikánské republice a začal politiku genocidy ve Vietnamu.

Existují další zdroje nespokojenosti, kte-

ré plynou ze zahraniční politiky vlády NSR. Změněný poměr sil mezi socialismem a kapitalismem ukázal absurdnost politiky studené války, kterou vedoucí kapitalistické mocnosti zahájily vůči zemím socialistického společenství koncem čtyřicátých let. Odpovědní političtí činitelé těchto zemí z této skutečnosti vyvodili závěry ve smyslu zmírnění napětí mezi oběma společenskými systémy. Pouze vláda NSR setrvala na této zdiskreditované politice a nechtěla se smířit s výsledky druhé světové války. I nadále trvala na zásadě, že jediné ona má právo zastupovat zájmy německého národa, a proto odmítala uznat NDR jako suverénní a svrchovaný stát a v praxi lpěla na přežilé Hallsteinově doktríně. V průběhu šedesátých let se ukázala neudržitelnost této zkonstatované a iluzivní politiky.

Situace státně monopolistického kapitalismu obecně a západoněmecké společnosti zvláště poskytovala v šedesátých letech možnosti pro vznik hnutí kriticky zaměřeného proti danému společenskému zřízení. Proč se však mluvčími protestu stali západoněmečtí studenti? Byli to lidé mladí, a proto citlivější na své okolí, vytvářející si teprve svůj názor na svět, kritičtější k dospělým. Protože studovali, nepocívali ještě tolik složité vazby dané zařazením do pracovního procesu, což jim na jedné straně zabraňovalo vidět komplikovanost fungování soudobé společnosti, ale na druhé straně umožňovalo snáze formulovat svoje názory na společnost, v níž žili. Status studenta implikuje osvojení určité sumy vědních poznatků, rozvoj analytického a deduktivního myšlení a schopnost verbálně formulovat své myšlenky.

Západoněmečtí studenti této doby pocházeli převážně (93 %) z rodin buržoazních nebo maloburžoazních, byli tedy během studia v podstatě finančně zajištěni, přesto však má jejich protest i sociálně ekonomický podtext. I když se v NSR v důsledku vědeckotechnického pokroku zvýšila poptávka po vysokoškolských odbornících, profesionální uplatnění adekvátní svému vzdělání nacházeli především absolventi přírodovědeckých a technických oborů, zatímco ve společenských vědách našlo odpovídající místo pouze 10–20 % absolventů. To vysvětluje fakt, že se v řa-

dách studentského protestu angažovala řada mladých politologů, sociologů, historiků, pedagogů apod.

K charakteristickým rysům studentského protestního hnutí tohoto období patří demokratické, antiautoritativní zaměření, postupem času narůstající radikalismus, propletení specificky studentských požadavků s nároky celospolečenskými, přičemž v letech 1967–1968 se projevoval větší zájem o otázky celospolečenských poměrů NSR a celosvětových problémů.

K studentskému protestu se hlásily skupiny studentů a intelektuálů, kteří působili v různých centrech NSR a v Západním Berlíně a daný společenský systém kritizovali z různých aspektů podle svého politického přesvědčení, jež zahrnovalo široké spektrum politických názorů — od pacifistů přes liberály, buržoazní nonkonformisty a různé odrůdy socialistů až ke skupinám, které stály na marxistických pozicích a vyslovovaly se pro spolupráci se zakázanou Komunistickou stranou Německa. Není proto snadné formulovat jeho cíle. Vezmeme-li jako určující kritérium skutečnost, že v období 1965–1969 hlavní tón udávala a studentské požadavky formulovala vysokoškolská organizace SDS (Sozialistischer Deutscher Studentenbund), jež sdružovala studenty levicového politického smýšlení, pak lze říci, že konflikt studentů se státní mocí se týkal této problematiky:

a) v oblasti vnitropolitické — kritika postupující koncentrace ekonomické a politické moci, kritika principů „konzumní společnosti“ včetně rostoucí manipulace veřejnosti sdělovacími prostředky, odpor proti byrokratizaci a institucionalizaci veřejného života, kritika SPD za to, že se zřekla marxismu a uzavřela vládní koalici se stranou velkokapitálu, boj proti zákonům o výjimečném stavu a proti Springerovu tiskovému koncernu;

b) v zahraničně politické oblasti — stanovisko k americké účasti na válce ve Vietnamu a poměr NSR k zemím socialistického společenství a z nich zejména k Německé demokratické republice.

Ze sporu studentů se státní mocí je pak možné odvodit požadavky radikálů SDS, jež se týkají obou jmenovaných oblastí.

Mluvčí studentského protestu žádali likvidaci byrokratických struktur v ekonomice, státním aparátě a školství NSR, zestátnění velkoprůmyslu. V zahraniční oblasti se vyslovovali proti americké válce ve Vietnamu, pro likvidaci závislosti NSR na Spojených státech amerických v hospodářství a zahraniční politice a novou orientaci ve vztahu k socialistickým a rozvojovým zemím.³

Z prohlášení mluvčích studentského protestu R. Dutschkeho a H. Krahle vysvítá, že cíle tohoto hnutí se proměňovaly v závislosti na čase — od kritiky jednotlivých zlořádů společenského uspořádání NSR včetně poměrů ve školství se přešlo k vytýčení požadavku socialistických přeměn soudobého kapitalismu.⁴ Proto se vymýšlely a v praxi i zkoušely koncepce a recepty, jak přispět k revolučnímu uvědomění širokých vrstev obyvatelstva, jež podle teoretiků protestu žilo ve „falešném vědomí“.

Pozitivní přínos studentského protestu

Protestní hnutí západoněmeckých studentů v této podobě a historické etapě nemělo dlouhého trvání. Svým působením se však zapsalo do dějin NSR a Západního Berlína šedesátých let i do historie „nové levice“ zemí soudobého kapitalismu. Která pozitiva přineslo?

Získalo si u části veřejnosti NSR uznání tím, že ukázalo na zlořády soudobé západoněmecké společnosti. Její kritiku vedlo v několika rovinách. Především poměrně zdařile poukázalo na dehumanizační důsledky státně monopolistického kapitalismu pro západoněmeckou společnost. V rámci svých teoretických možností analyzovalo a odmítlo „princip výkonu“ uplatňovaný v této sociálně ekonomické formaci, její „konzumní“ charakter a z toho plynoucí nebezpečí pro široké vrstvy obyvatelstva. Upozorňovalo ve svých analýzách na zvětšující se manipulaci mas vládnoucí třídou, která proniká do všech sfér společenského života i do oblasti lidského soukromí. Při kritice společenského uspořádání si všimlo ekonomiky, státu, zájmových svazů, církvi, sdělovacích prostředků, policie, jus-

tice i vysoké školy jako vzájemně propojeného byrokratického systému, v němž probíhá proces postupující byrokratizace a institucionalizace. Pranýřovalo zvyšující se formalizaci buržoazního politického systému, omezování faktického práva občanů podílet se na tvorbě závažných celospolečenských rozhodnutí nebo je aspoň ovlivnit. Podalo analýzu stavu západoněmeckého vysokého školství a ukázalo, v čem tkví zdroje napětí na vysokých školách.

Protestující studenti se ostře postavili proti vnitřní politice pravicových předáků západoněmecké sociální demokracie a protestovali i proti masové šířenému antikomunismu. V zahraničněpolitických otázkách kritizovali vládu za její postoj k socialistickým zemím a žádali v tomto směru normalizaci vztahů, zejména diplomatické uznání NDR. Organizovali akce odsuzující americké vměšování ve Vietnamu a zahraniční politiku USA, která sledovala zájmy severoamerických monopolů a byla namířena proti národně osvobozenkému hnutí, zejména v Latinské Americe a Asii.

Ve své činnosti spojovali studenti prosazování ryze studentských požadavků s celospolečenskými cíli, a tak rozšiřovali hnutí o ty, kteří se dosud v politické činnosti aktivně neangažovali. Používáním demonstračních technik převzatých z praxe severoamerické „nové levice“ dosahovali po určitou dobu svých záměrů — demaskování soudobého kapitalismu, získání sympatizujících a paralyzování potlačovacího aparátu státní moci.

Protestní hnutí studentů bylo naplněno morálním odmítnutím současného státně monopolistického kapitalismu a proklamovalo nárok na spravedlivější a lidštější společnost. Dokázalo krátkodobě otrást vědomím společnosti, o níž oficiální propaganda po dlouhá léta tvrdila, že se rozvíjí na základě „sociálního partnerství“, že její politický systém pracuje v podstatě dobře a je pouze zapotřebí spolupráce všech sociálních skupin společnosti, aby byla ještě bohatší. Relativně krátké působení studentského protestu vyvrátilo podobné mýty buržoazní ideologie a dokázalo, že v západoněmecké společnosti existují vážné

³ Viz Schoeps, H. — Dannenmann, Ch.: *Die rebellischen Studenten*. München 1968.

⁴ Viz článek R. Dutschkeho v týdeníku *Die Zeit* z 1. 3. 1968.

rozpory, jež jsou kapitalismu imanentní a které ani vědeckotechnický pokrok, ani koncentrace moci, úzká spolupráce buržoazního státu s velkomonopoly a špičkami dalších vlivných skupin této společnosti nejsou s to zakrýt a úspěšně řešit.

Bezvýchodnost studentského protestu této etapy

Na první pohled se může zdát velmi překvapujícím, že se toto hnutí, které se rychle rozrostlo v létě 1967 a projevovalo značnou aktivitu v první polovině roku 1968, začalo brzy nato vnitřně polarizovat, přeskupovat a jeho hybná síla — SDS — se roku 1969 dokonce rozpadá. Analýza protestu lze však stanovit řadu příčin, jejichž působení, vzájemné ovlivňování a proplétání přivodilo neblahý konec této jeho etapy.

Příčiny neúspěchu tohoto protestu spočívají zejména 1. v nedostatečné teoretické fundovanosti teoretiků studentského protestu, 2. v jejich chybách v hodnocení situace ve světě, 3. v omylech při analýze společenské situace v NSR, 4. v nedostatecích ve vlastní politické činnosti, 5. v nezralosti teorie přechodného období od kapitalismu k socialismu ve studentském protestním hnutí a 6. v mlhavosti představ o budoucí, socialistické společnosti.

Ad 1. Buržoazní koncepce teorií soudobé společnosti neumožňují a nemohou umožnit vypracování koncepce revoluční přeměny soudobého kapitalismu. Takový návod dává učení marxismu-leninismu. V této souvislosti je na místě položit otázku, zda a jak teoretikové studentského protestu studovali marxismus.

Analýza řady jejich prací dovoluje vyjádřit domněnku, že se s některými díly klasiků marxismu-leninismu seznámili vlastním studiem, s jinými zprostředkovane — pomocí dalších autorů, kteří se marxismem zabývali a jeho myšlenky interpretovali. V západoněmeckém prostředí tímto zdrojem, který zprostředkoval poznání marxismu — zvláště ve studentském prostředí — byla „kritická teorie společnosti“ tzv. frankfurtské školy. Její autoři nesporně ovlivnili teoretiky studentského protestu jak v chápání samotného marxis-

mu, tak i ve vysvětlování některých jevů soudobého kapitalismu, protože v publikacích těchto studentů lze vystopovat jejich vliv v explikacích „principu výkonu“, „totální manipulace“ a integrace sociálních skupin, včetně dělnické třídy, a z toho plynoucí „totální“ negace kapitalistického systému, v chápání represe a „represivní tolerance“ atd.

Představitelé této filosofické školy se ve svých pracích zamýšleli nad aplikací marxismu na soudobou buržoazní společnost, zvláště s přihlédnutím k proměnám ve struktuře výrobních sil, způsobených mimo jiné tím, že věda v průmyslově vyspělé společnosti funguje jako vysoce produktivní síla. Při tom interpretovali některé Marxovy myšlenky tak, že došlo k jejich zkreslení. Tak např. J. Habermas při aplikaci marxismu na soudobé společenské podmínky staví místo dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů do popředí dualismus práce a interakce a odtrhuje tak výrobní síly, jež pokládá i nadále za důležité, od výrobních vztahů, jejichž významnost opomíjí.⁵

Studentské protestní hnutí si uškodilo převzetím teorie „frankfurtské školy“ o „totální“ manipulaci a integraci dělnické třídy NSR do soudobého kapitalistického systému, v důsledku čehož tento společenský faktor přestává být revolučním subjektem. Připojíme-li k tomu další tezi H. Marcuseho o tom, že je třeba komunistické strany Západu odmítnout, protože se od kapitalistického řádu nedistancují dost „totálně“, že tedy marxismus není vůči kapitalistické minulosti dost kritický — a také tuto tezi vedoucí protestního hnutí převzali, jsouce přesvědčeni o její oprávněnosti — pak shledáme, že toto hnutí hledajíc oporu a pomoc ignoruje hlavního spojence, hlavního nositele revoluční přeměny soudobého kapitalismu.

Pod vlivem filosofů „frankfurtské školy“ odmítali teoretikové protestu reálný socialismus, uskutečňovaný v zemích socialistického společenství. Když pak chtěli vytvořit teorii sociální revoluce, navrhovali utopická řešení.

Slabá teoretická výzbroj vůdců student-

⁵ K této problematice viz Hahn, E.: *Die theoretischen Grundlagen der Soziologie von Jürgen Habermas*. In: *Die „Frankfurter Schule“ im Lichte des*

Marxismus, vyd. J. H. v. Heiseler, J. Schleifstein, R. Steigerwald. Frankfurt a/M., s. 70–89.

ského protestu této etapy patří k základním příčinám, proč toto hnutí nemohlo najít pozitivní vyústění.

Ad 2. Teoretikové studentského protestu pokládali za hlavní hybnou sílu šedesátých let rozpor kapitalismu a rozvojových zemí, protože podcenili vliv světové socialistické soustavy na sociálně politické utváření světa a podlehlí povrchní optice vidění světa počátkem šedesátých let, kdy proběhla vlna ustavování politicky samostatných států z bývalých kolonií. Nadchli se tezí o úloze revoluční menšiny, která nadšenou prací mezi lidem navodí revoluční situaci a s lidovými masami uskuteční socialistickou revoluci. K tomu potřebovali najít spojující článek — masy, které by byly nezmanipulované, „nezkažené městem“, snadno revolucionizovatelné, protože jejich životní standard je nízký. Tento příklad našli v historické situaci Číny třicátých let, kde vedoucí čínské revoluce vsadili v boji s reakčním Kuomintangem na čínské rolníky. Když teoretikové studentského protestu začali také „proletářskou kulturní revoluci“ v Čínské lidové republice, která tam v šedesátých letech probíhala, chápat jako boj čínských mas proti „socialistické byrokracii“, jenž prý byl úspěšně proveden, našli konečně masy, které neodpovídaly jejich konceptu dělnické třídy NSR, podle jejich názoru zcela zmanipulované „dary“ „konzumní společnosti“, vintegrované do vykořisťovatelského systému. Domnívali se, že v akci mas rozvojových zemí našli potvrzení teze čínské provenience: „subjektivní tvoří objektivní“, což plně korespondovalo s jejich subjektivními představami o nutnosti vnášet revoluční vědomí mezi masy a zbavit je „falešného vědomí“, imputovaného jim kapitalistickou manipulací.

Na základě tohoto myšlenkového postupu vznikla nezvyklá teorie o tom, že revolucionáři kapitalistických „metropolí“ pomohou revolucionizovat masy rozvojových zemí, které po čase ve svých zemích provedou socialistickou revoluci, jež se stane inspirací dosud „totálně“ zmanipulovaným masám v zemích soudobého průmyslově rozvinutého kapitalismu. Pod vlivem revoluce v rozvojových zemích a uvědomovací

práce domácích revolucionářů svrhnou pak masy s jejich pomocí i ve svých zemích kapitalistický řád.⁶

Socialistická revoluce závisí podle teoretiků studentského protestu především na subjektivním faktoru — revolucionářích, kteří mají dost vůle postavit se do čela nespokojených mas, spontánně si přejících společenský zvrat. Je to koncepce subjektivismu spojeného s voluntarismem a avantgardismem, poznamenaná navíc i teorií spontánnosti, v níž se marně hledají argumenty zvažující objektivní podmínky pro revoluci. Pokusy teoretiků tohoto hnutí mechanicky přenášet revoluční metody z jednoho prostředí, v němž existuje revoluční situace, do zcela odlišné historické situace znamenalo ohrožení celého hnutí, diskreditaci jeho cílů v očích širokých vrstev a posléze i jeho izolaci. Nejinak tomu bylo s výzvami přenést guerillu z prostředí rozvojových zemí do podmínek soudobé NSR. Jak ukázala zkušenost skupiny Baader-Meinhofová z počátku sedmdesátých let, je taková činnost veřejností přijímána jako počínání anarchistické, diverzní, jako akt zoufalství a krajní společenské nezodpovědnosti.

Studenští radikálové kritizovali Sovětský svaz za prosazování politiky mírového soužití. Tím dokázali svoje nepochopení souvislosti mezi touto koncepcí a národně osvobozeneckým bojem osvobozujících se národů. Vytýkali sovětské zahraniční politice, že se zasazovala o uvolnění napětí v Evropě, a proto prý americký imperialismus mohl vrhnout více vojenských sil proti vietnamskému lidu apod. Tito kritici nechápali, že „politika mírového soužití není v rozporu s právem utlačovaných národů použít v boji za vlastní osvobození cesty, kterou uznají za nevyhnutelnou — ozbrojené nebo neozbrojené,“ jak zdůraznila Porada komunistických a dělnických stran v Moskvě 1969, a že Sovětský svaz vždy stál na straně sil bojujících proti imperialismu a účinně pomohl vietnamskému lidu k vítězství.

Tím, že teoretikové studentského protestu chybně ohodnotili třídně politickou situaci ve světě, tzn. mezi síly schopné provést revoluci nepočítali revoluční dělnické

⁶ Viz Bauermann, R. — Röttscher, J.: *Zur Ideologie der „Neuen Linken“*. In: Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 1970, č. 3, s. 291.

hnutí v kapitalistických zemích a nebrali při tom v úvahu existenci evropských socialistických zemí, uzavřeli si možnost dobrat se koncepcí změny kapitalismu a určit své reálné místo mezi silami skutečně schopnými provést socialistickou revoluci.

Ad 3. Při analýze sociálně politické situace Německé spolkové republiky se vedoucí funkcionáři studentského protestu dopustili omylů. Rozbor prováděli z hlediska stavu společenského rozdělování, a nikoli ze zorného úhlu společenské výroby. Tato metodika se pak projevila v úvahách o možnosti revoluce v západoněmeckých podmínkách při hodnocení úlohy dělnické třídy v této zemi. Vycházejíce z projevů „konzumní společnosti“, fungování společenských mechanismů, z faktické iracionality zdánlivě racionálně fungující společnosti, došli někteří z nich k závěru, že kapitalismus v podmínkách NSR již přezrál a na pořadu dne je socialistická revoluce.⁷

Podobnou metodou posuzovali teoretické studentského hnutí postavení a stav dělnické třídy. Přistupovali k ní z hlediska srovnávání její dřívější a současné ekonomické situace a shledali, že žije v lepších materiálních podmínkách než dříve. Její třídní vědomí díky manipulaci kapitalistického systému prý vyhaslo, je vintegrována do daného systému, a proto sama nemůže prohlédnout „falešné vědomí“. Tak jim působením teorie ekonomismu, autorů „kritické teorie společnosti“ a bezděčného přejímání plodů buržoazní a reformistické ideologie o tom, že západoněmecká společnost nepotřebuje třídní boj, protože se v ní konflikty a rozpory řeší cestou vyrovnávání skupinových zájmů na bázi daného systému, vypadl hlavní článek mezi faktory, které jsou s to uskutečnit revoluční přeměnu kapitalismu — dělnická třída.

Z teorie „totální“ manipulace celého společenského systému NSR odvodili potřebu „totální“ změny společnosti — proto požadavek socialistické revoluce — a dále „totální“ negaci institucí a nástrojů buržoazního státu. Tato koncepce se v praxi projevila jako odmítání buržoazního parlamentu i jako rozhodný odpor vůči jakýmkoliv reformám, protože prý vedou k fi-

xaci „falešného vědomí“. Vůdcové tohoto hnutí se domnívali, že „taktika spojování každodenních sociálně ekonomických bojů se zápasem o základní reformy a za socialistickou revoluci je hodnocena jako taktika uvnitř systému, tudíž nerevoluční a je hanobena jako sociálně demokratická“.⁸ Ze stejného důvodu odmítli radikálové SDS svazek s demokratickými silami v NSR, především s komunisty, protože ani oni prý nestojí mimo systém, ale jsou v něm pevně zakotveni a protože ve snaze vytvořit širokou frontu demokratických sil se prý chtějí spojit i se „sociálfašisty“ (tak mluví protestující studenti nazývali pravicové předáky západoněmecké sociální demokracie, později šíře i stoupence sociálně demokratické strany — pozn. aut.). Ve svém odporu proti státně monopolistickému kapitalismu, vládnoucí třídě a pravicovým reformistům se dostali až do situace, kdy odmítali spojenectví s demokratickými a revolučními silami. Zavrňování reforem, i těch, které oslabují moc a vliv vládnoucí třídy, neochota využívat k hlásání revolučních cílů a demaskování zájmů buržoazie také buržoazního parlamentu a dokonce odmítání činnosti v institucích pracujících, jako jsou odbory — to všechno vedlo k izolaci hlasatelů takové politiky a diskreditovalo revoluční cíle, které verbálně proklamovali. Ve svých důsledcích tento postup znamenal oslabování protiiperialistické, demokratické fronty a objektivně sloužil zájmům dosavadních držitelů státní moci.

Ad 4. Chyby způsobené nedostatečnou teoretickou fundovaností, jež se projevily v hodnocení třídně politické situace ve světě i ve vlastní zemi, se přirozeně odrazily i v praktické politice studentského protestního hnutí. Místo cesty protikapitalistických strukturálních reforem ve sjednocené frontě protiiperialistických sil stanovili stratégové tohoto hnutí koncepci „totální“ negace vůči danému společenskému zřízení, spojenou s provokacemi vůči státní moci a oporám daného systému. R. Dutschke o tom podává svědectví, když činí závěry z demonstrace 21. 10. 1967: „Porušení pravidel hry vládnoucího kapi-

⁷ Tamtéž, s. 288—289.

⁸ Steigerwald, R.: *Marxistische Klassenanalyse oder spätbürgerliche Mythen*. Berlin 1972, s. 25.

talistického řádu vede jen tehdy k manifestnímu odhalení systému jako „diktatury násilí“, útočíme-li různou formou (od nenásilných veřejných demonstrací až ke konspirativním akčním formám) na centrální nervové body systému — tak např. na parlament, finanční úřady, soudní budovy, centra manipulace... velvyslanectví loutkových vlád, centra armády, policejní stanice atd.“⁹ Krátce nato byla tato teorie rozvinuta o další aspekt vyjádřený v hesle: „Mír lidem, válku institucím!“ a o velikonočních 1968 poprvé v praxi vyzkoušena proti budovám Springerova tiskového koncernu ve snaze zabránit kolportáži jeho tiskovin.

Představitelé protestujících studentů se domnívali, že akcemi v duchu tohoto hesla vyprovokují státní moc, donutí ji k násilným činům, čímž se odhalí represivní charakter celého systému v očích širokých vrstev obyvatelstva. Podobné počinání se stalo součástí uvědomovací kampaně ze strany studentského protestního hnutí. Tato koncepce v sobě kromě zjevné akcentace subjektivního faktoru a prvků avantgardismu obsahuje i jistý mesianismus, projevující se v odhodlání demonstrantů nebo účastníků jiných akcí přinášet oběti a podstupovat rizika proto, aby široká veřejnost pochopila negativní stránku státně monopolistického kapitalismu, prohlédla dlouholetou a rafinovanou manipulaci.

Tvůrci těchto koncepcí nesprávně odhadli mentalitu širokých vrstev obyvatelstva NSR a Západního Berlína. Demonstrující studenti si získávali sympatie u části veřejnosti, dokud veřejně upozorňovali na nedostatky v oblasti školství, fungování politického systému a protestovali proti válce ve Vietnamu. Jejich šance u pokrokově zaměřené části veřejnosti stoupaly zvláště po brutálních zásazích státní moci v roce 1967. Závěry některých výzkumů té doby svědčí o tom, že se situace obrátila k horšímu, jakmile se ulice měst NSR a Západního Berlína o velikonočních 1968 změnil v dějiště oboustranných násilností.¹⁰ Prakticky se prokázalo, že násilí, které demonstrující studenti použili při své protestní akci proti objektům Springe-

rova koncernu, v dané společenské situaci a podmínkách nejenomže nepřineslo pozitivní výsledky — kolportáži Springerova tisku nezabránili a občany nepřesvědčili o objektivně škodlivé, prokapitalistické manipulaci veřejným míněním, kterou tento tiskový koncern provádí —, ale obrátilo se proti nim — vyvolalo odpor většiny veřejnosti proti protestujícím studentům.

Nezralost studentského protestu se projevila v dalších oblastech kritiky politického systému, v jeho vztahu k autoritě, organizaci, centralizaci, funkci byrokracie. Analýza těchto faktorů v projevech studentských radikálů ukázala, že se k nim chovají kriticky až odmítavě. Z odporu ke státní moci, západoněmeckému státu se u mnohých z nich vyvinul odpor ke každé státní moci, každé autoritě, organizaci. V absolutní negaci faktorů nezbytných k realizaci revolučních přeměn, jako jsou např. organizace a kázeň, se zrcadlí rysy maloburžoazního individualismu a subjektivismu, které se v politických postojích často projevují jako levičácké tendence.

Rysy levičáctví se u studentského protestu této doby neprojevují náhodně, jsou naopak součástí jejich koncepce revolty. Zatímco Lenin zdůrazňoval, že síla revolučních sil v době, kdy curismus byl ještě silný, je v jejich kázni a organizaci, domnívali se teoretici studentského protestu v době, kdy soudobý kapitalismus v NSR byl ještě dost silný, že k přednostem a silným stránkám „mimoparlamentní opozice“ patří mimo jiné „její plebiscitární charakter“.¹¹

Proti centralismu uplatňovanému v zemích socialistického společenství stavěli protestující studenti princip demokracie rad, oproti marxisticko-leninské straně a státnímu aparátu socialistických zemí kladli principy maloburžoazní rovnostářské demokracie, založené na teorii spontánnosti. Přestože si uvědomovali vnitřní spojitost a vazby soudobého státně monopolistického kapitalismu a jeho ještě nemalé možnosti v případě konfrontace dvou společenských systémů, nechápali, že vzdát se principu centralismu v socialistických

⁹ Bergmann, U. — Dutschke, R. — Lefèvre, W. — Rabehl, P.: *Die Rebellion der Studenten oder Die neue Opposition*. Reinbeck 1968, s. 84.

¹⁰ Viz např. Wildenmann, R. — Kaase, M., c. d.

¹¹ Bergmann, U. — Dutschke, R. — Lefèvre, W. — Rabehl, R., c. d., s. 177.

zemích by v dané etapě vývoje třídně rozděleného světa znamenalo výrazně je oslabit ve prospěch jejich třídního protivníka.

Toto hnutí kladlo místo teoretické koncepce přeměny soudobého kapitalismu důraz na akce, které však v důsledku nedostatečného zvládnutí teorie vedly k bezkoncepčnosti a aktivitě od jednotlivé akce k dalšímu činu, přičemž tato činnost byla koncipována ve schématu: přítel × nepřítel. To jednak svědčí o zjednodušeném vidění politických zápasů, jednak umožňuje nedělat analýzu za účelem zjištění faktických i potenciálních spojenců, souběžců a neutrálů. I z tohoto hlediska lze v tomto hnutí pozorovat značně zjednodušující pohled na sociálně politické reality v NSR a ve zdůrazňování úlohy inteligence v uvědomovacím procesu „zmanipulovaných“ západoněmeckých mas i elitistický přístup v hodnocení společenské situace.

V praktické politické činnosti studentského protestního hnutí se zákonitě odrazily především třídní protiklady dané sociálně ekonomické formace, nedostatečné vlastní životní zkušenosti a nedostatek potřebných znalostí politického života jeho příslušníků. Z toho plynoucí obtíže při analýze jevů sociálně politické povahy byly ještě zvětšovány aplikací různých ideologicko-politických koncepcí, které také zabráňovaly provést objektivní rozbor třídních a politických sil v NSR koncem šedesátých let. Proto i v konkrétní politické aktivitě protestujících studentů lze vysledovat subjektivismus a voluntarismus, rysy vlastní maloburžoazní mentalitě, jež souvisí s třídním původem většiny vysokoškoláků v NSR, posilují se neschopností protestního hnutí prosadit v západoněmecké společnosti své cíle a plynou také z budoucí společenské situace řady jejich příslušníků. Tato neschopnost prosadit své teorie ve společenské praxi, např. snaha použít taktiky guerilly v západoněmeckých velkoměstech, dala možnost aktivního projevu vypjatého individualismu až anarchismu. Mláďá revoltujících studentů poznamenalo jejich politické akce ukvapeností jak při vyslovování závažných soudů v oblasti politiky, tak i v jejich vlastním průběhu.

Ad 5. Jak víme, protestující studenti

zformovali subjektivistickou, voluntaristickou teorii sociální revoluce v kapitalistických zemích Evropy pod vlivem revoluce v rozvojových zemích. Zastávali názor, že revolucionáři, většinou příslušníci inteligence, zrevolucionizují masy, odstraní autoritativní struktury soudobého kapitalismu a všechny zdroje manipulace a odcizení dnešního člověka v kapitalismu a vytvoří novou společnost. Otázku jak bude vypadat přechodné období od jedné společenské formace ke druhé, tento protest nezodpověděl.

Ad 6. Představa studentů o budoucí společnosti je vyznačena negativně — jejich odporem ke všem jevům soudobého kapitalismu, které jsou významné pro formování člověka jako tvůrčího subjektu a vizemi „kritické teorie společnosti“, zejména H. Marcuseho. Beze zbytku převzali jeho představy budoucí společnosti jako sourozenství lidí zbavených jakékoliv represe, v níž „nová antropologie“, která podle něho má vzniknout jako „dialektika sentimentu a emoce“, v podobě teorie a dokonce způsobu života implikuje tvorbu „kvalitativně nových“ potřeb. z nichž jednou z hlavních bude „potřeba svobody jako životní nutnosti“, která dosud v této podobě nikde neexistuje a která teprve bude muset být pochopena jako „klíčová potřeba“, jež podmíní změnu všech ostatních.¹² Vlastního k tomu nepřidali nic, a tak zbyla neucelená, utopická představa bez vazeb k soudobé realitě.

Východiska studentského protestního hnutí

Studentské protestní hnutí druhé poloviny 60. let v NSR a Západním Berlíně se subjektivně pokládalo za hnutí pokrokové a levicově orientované a — jak dokazují projevy a práce některých jeho představitelů — za socialistické. Dosáhlo dílčích úspěchů v kritice soudobého státně monopolistického kapitalismu, avšak ve formulaci teoretických stanovisek i své praktické politické činnosti se navzdory svým proklamacím socialistických cílů a marxistické terminologii projevovalo jako hnutí maloburžoazní inteligence, jež v důsledku svého třídního původu a sociálního složení, daného stavu společenského systému v NSR

¹² Viz Marcuse, H.: *Psychoanalýza a politika*. Praha 1970, s. 65–71.

a ideologických vlivů působících v této zemi v řadě aspektů nesprávně analyzovalo třídní a politickou situaci NSR a v důsledku malých vlastních politických zkušeností, neschopnosti navázat adekvátní spojení s dělnickou třídou a konečně rysů maloburžoazního radikalismu, subjektivismu i prvků anarchismu stanovilo politicky scestnou teorii a praxi studentského protestu, pro své levičáctví ztroskotalo a v západoněmeckých poměrech kromě toho působilo potíže uvnitř protiimperialistické fronty demokratických sil. Proto i když se studentští radikálové subjektivně považovali za přední bojovníky za socialistickou revoluci, objektivně vyjadřovali nálady maloburžoazie, která v marném boji s velkomonopoly postupně ztrácí buržoazně demokratická práva a svobody, dosud garantované buržoazním zřízením.

Také ve studentském protestu tohoto období se odráží základní třídní rozpor kapitalistické společnosti — rozpor práce a kapitálu, reprezentovaný v třídní a sociální struktuře této společnosti dělnickou třídou a buržoazií, a to jak přímo — např. v nakupených problémech západoněmeckého školství či rostoucí koncentraci ekonomické a politické moci uvnitř NSR a z toho plynoucí polarizaci třídně protikladných sil, kdy se na jedné straně zmenšuje skupina vládnoucích, kteří rozhodují v celospolečenských otázkách, a na druhé straně se neustále zvětšuje masa občanů zbavovaných postupně možnosti podílet se na rozhodování o záležitostech své země, tak i nepřímo, zprostředkovaně — např. v působení vědeckotechnického pokroku v různých sférách života společnosti.

Problémy západoněmecké společnosti šedesátých let jsou i bezprostředním výrazem základního rozporu naší doby — zápasu dvou světových společenských soustav — socialistické a kapitalistické, který se projevuje mimo jiné v existenci dvou německých států, ve vztahu NSR k NDR a ke světovému socialismu atd. Také tato problematika byla diskutována studentským protestním hnutím.

Po rozpadu hlavní hybné síly tohoto protestu — vysokoškolské organizace SDS — a po krachu akcí studentského protestu v očích západoněmecké veřejnosti, nastal v tomto hnutí diferenční proces, vytvá-

ření skupin a skupinek, které se snažily mezi sebou získat vliv. V západoněmeckém studentském hnutí počátkem sedmdesátých let vykryštovaly dva vlivné proudy: 1. levičácký, který sdružoval a dosud zahrnuje řadu studentských seskupení s různou politickou platformou, jimž je společné v politických konceptech i jejich praktické politické činnosti zejména to, že pokračují v nerealistické linii svého předchůdce — SDS. v ideologii a politice lze u nich pozorovat prvky anarchismu, radikalismu a maoismu.

Vedle levičáckého směru existuje a sílí v současném studentském hnutí v NSR druhý směr, který se v ideologii hlásí k marxismu-leninismu a v politické praxi spolupracuje s Německou komunistickou stranou. Jeho stoupenci založili v roce 1969 studentskou organizaci Spartakus (Marxistischer Studentenbund Spartakus), která v ideologii stojí na pozicích marxismu-leninismu a spolupracuje s komunistickou stranou a s pokrokovou organizací dělnické mládeže SDAJ (Sozialistische Deutsche Arbeiterjugend), jež ve svých řadách sdružuje dělnickou a učňovskou mládež a také spolupracuje s komunistickou stranou.

„Spartakovci“ vyvodili potřebné závěry z příčin, které vedly ke konci SDS, odmítli levičácký akcionismus a revolucionismus tohoto svého předchůdce. Studují marxismus-leninismus a uvědomují si, že studenti se mohou v boji proti monopolistickému kapitalismu prosadit pouze v široké koalici demokratických sil a že hlavní hybnou silou v tomto boji může být z objektivních historických příčin jenom dělnická třída.

Резюме

Дубски В.: К оценке движения протеста западногерманской молодежи в 1965–1969 гг.

Автор дает анализ источникам и причинам протеста студентов в ФРГ и в Западном Берлине второй половины 60-ых годов. Это движение связано с германским прошлым и западногерманским настоящим в области образовательной системы; его стимулирует развешивающийся научно-технический прогресс, оно возникает из противоречий государственно-монопольного капитализма. По-своему оно отражает и основное противоречие нашей эпохи — борьбу двух мировых систем, социалистической и капиталистической.

К причинам этого движения относится прежде всего концентрация экономической и по-

литической власти в руках все меньшего количества людей, новые функции буржуазного государства, манипулирование общественностью в интересах монополий, которому способствует воздействие коммуникационных средств, растущая бюрократизация и институционализация общественной жизни, все уменьшающаяся возможность широких масс влиять на процессы всеобщественного принятия решений. К источникам этого процесса относятся также некоторые конкретные мероприятия правительства ФРГ как в области внутренней, так в области внешней политики.

Это движение протеста сделало попытку анализировать социально-экономические и политические явления существующего общественного строя. Оно критиковало усиливающуюся концентрацию власти, «принципы действия» современного западногерманского общества, оно организовало кампании против принятия в парламенте законов о чрезвычайном положении и против пресс-конференции А. Шпрингера, воплощения монополистической манипуляции общественным мнением. Во внешнеполитической области протестовали его члены помимо прочего против участия американцев во вьетнамской войне и требовали новой ориентации политики ФРГ по отношению к социалистическим странам.

Это движение западногерманской молодежи приобрело у демократической мыслиющей части общественности симпатии тем, что оно осуждало беспорядки современной общественной системы. Однако, в нем скоро произошла поляризация взглядов и его главная движущая сила — лево ориентированная студенческая организация СДС — даже распадается. Быстрый конец этой формы протеста молодых в ФРГ прямо связан с его ошибками в классово-политическом анализе современного западногерманского общества и ошибочной оценкой соотношения сил в современном мире. Представители этого движения не верили в историческую миссию рабочего класса, переоценили роль интеллигенции в промышленно развитых странах современного капитализма и роль крестьянских масс в развивающихся странах, не признавали исторического значения мировой социалистической системы, не поняли антиимпериалистической направленности политики мирового сосуществования. К негативным чертам западногерманского протеста 60-х гг. принадлежат также недостаточное освоение теории, законов развития общества его теоретиками и их незнание основных принципов практической политической деятельности. Эти факторы, вместе с классовым происхождением его членов и с его классовым составом, общим идеолого-политическим климатом западногерманского общества привели к тому, что в его действиях проявляли себя элементы субъективизма, волюнтаризма и в незначительной степени и анархизма. Вследствие того остался этот протест политически изолированным и его можно квалифицировать как движение мелкобуржуазного, левацкого радикализма.

Summary

Dubský V.: On the Evaluation of the Protest Movement of West German Youth in 1965—69

The student protest movement in German Federal Republic and West Berlin in the second half of 1960s is connected with the German past and West German present in the sphere of educational system. It is initiated by scientific and technological progress combined with the contradictions within the state monopolist capitalism. To a certain degree it also reflects the basic antagonism of our epoch, the struggle of the two world systems — socialist and capitalist.

Among its causes are first of all concentration of economic and political power in the hands of a still smaller number of people, new functions of the bourgeois state, manipulation of the public in the interests of the monopolies which is assisted by mass media, increasing bureaucracy, institutionalisation of public life and ever decreasing possibility of a wide mass influence upon the processes of decision in a broader social context. The resources of this protest include further some concrete measures taken by the government of GFR both in the spheres of home and foreign policy.

The protest movement tried to analyze social economic and political phenomena of the existing social system. It criticized the increasing concentration of power "the principle of performance" (Leistungsprinzip) of the contemporary West German society, it organized campaigns against the passing of bills concerning the state of emergency in the Parliament and against A. Springer's press concern which may be regarded as an example of monopolist manipulation of public opinion. Besides, its members protested against the participation of the Americans in the Vietnam war and demanded a new political orientation of the GFR government towards the socialist countries.

The movement of West German youth gained sympathies of the democratic part of the public because it condemned the abuses of the present social system. In a short time, however, a polarisation of views came about and its principal driving power — the left orientated university organisation SDS — even disintegrated. The quick fall of this form of youth protest in West Germany is directly connected with its faults in the class and political analysis of the contemporary West German society and in the appreciation of power relations in contemporary world. The spokesmen of the movement did not believe in historical mission of the working class, they overestimated the role of intelligentsia in contemporary industrially developed capitalist countries and the role of masses of farmers in underdeveloped countries. They did not recognize the historical importance

of the world socialist system, they did not understand antiimperialist trend of the policy of peaceful coexistence. Among the negative features of the West German protest of the second half of 1960 belongs an insufficient theoretical knowledge of the laws of social development, of basic principles of practical political activities. These factors together

with the class origin and social structure of its members, together with the general ideological and political climate of the West German society introduced subjectivism in the campaigns, voluntarism and to a large extent even anarchism. The protest was thus politically isolated and can be defined as a movement of petty bourgeois and leftist radicalism.